
ЗАБОЛОТНА Н.М.,
старший викладач кафедри
психології ДВНЗ “Ужгородський
національний університет”,
м. Ужгород

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛЬОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються стильові характеристики інтелектуальної діяльності. Подано результати емпіричного дослідження когнітивних стилів “полезнальність-поленевальність” та “імпульсивність-рефлексивність” у групах студентів різних спеціальностей університету.

Ключові слова: когнітивні стилі, полезнальність-поленевальність, імпульсивність-рефлексивність.

В статье рассматриваются стилевые характеристики интеллектуальной деятельности. Представлены результаты эмпирического исследования когнитивных стилей «полезнальность-поленазависимость» и «импульсивность-рефлексивность» студентов разных специальностей университета.

Ключевые слова: когнитивные стили, полезназависимость-поленевазависимость, импульсивность-рефлексивность.

The stylistic characteristics of intellectual activity are considered in the article. The results of an empirical research of cognitive styles “field-dependence - field-independence” and “impulsivity-reflexivity” in students groups of various specialties of the university are presented. Keywords: cognitive style, field-dependence - field-independence, impulsivity-reflexivity.

Постановка проблеми. Зміни, які стрімко відбуваються в політичному, соціально-економічному, культурному житті нашого суспільства, світові науково-технічні досягнення, пов'язані безпо-

середньо з вузівським та шкільним навчанням, метою якого є формування особистості з високим науковим і творчим потенціалом, орієнтованої на високі професійні досягнення. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність

перетворень у системі вузівської освіти, пов'язаних з підвищенням ефективності навчання студентів, з пошуком та створенням нових систем і форм навчання, які б максимально сприяли їх розумовому розвитку. Розробити ефективні системи навчання можливо тільки в тому випадку, якщо вони будуть побудовані з урахуванням загальних законів розумового розвитку та характерних для кожного вікового періоду особливостей інтелектуального розвитку.

За даними дослідників школи Б.Г. Ананьєва, студентський вік — це період найскладнішого структурування інтелекту, що характеризується індивідуальністю та варіативністю. Ядро інтелекту людини цього віку характеризується постійним чергуванням “піків” та “оптимумів” функцій, які входять в це ядро. Це означає, що навчальні завдання завжди одночасно спрямовані як на розуміння, осмислення, так і на запам'ятовування та структурування в пам'яті студента матеріалу, який засвоюється, його збереження та цілеспрямовану актуалізацію[1].

У контексті досліджуваної проблеми вирішення проблеми природи індивідуальної своєрідності способів, які використовує людина для аналізу інформації про своє оточення (когнітивних стилів), має принципове значення для теорії та практики як психології особистості, так і для психології навчання та професіоналізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку багатьох дослідників, пізнавально-когнітивна сфера, і, зокрема, індивідуально-своєрідні способи переробки інформації, які одержали назву “когнітивні стилі”, виступають тим важливим рівнем психологічної регуляції інтелектуальної діяльності, який безпосередньо пов'язаний з успішністю навчання, формуванням своєрідних індивідуальних способів освоєння професії та стилів поведінки (Д.Колб, Ф.Мак-Кенной, М.О.Холодна, В.А.Колга, О.Л. Григоренко, Р. Стернберг, М.С. Єгорова, І.П. Шкуратова та

ін.)

Проблема когнітивних стилів знаходиться на межі двох дисциплін: психології пізнання та психології особистості. Дослідження проблеми стильової організації особистості вперше було здійснено представниками аналітичної школи А.Адлером та Г.Олпортом. Подальший розвиток стильового підходу був здійснений в руслі когнітивного напрямку (Г. Віткін, Р. Гарднер, Дж. Каган, Дж. Клейн, Д. Уорделл, Дж. Ройс та ін.) Особливістю зарубіжних досліджень є емпіричний підхід до вивчення феномену когнітивних стилів. Вчені, що розвивали стильовий підхід (В.А. Колга, І.М. Палей, М.О. Холодна та ін.) зосередили увагу на теоретичному обґрунтуванні місця, ролі та значення стилю в структурі особистості, що розвивається та суб'єкту діяльності; вивчали розвиток стильових особливостей в структурі інтегральної індивідуальності, в межах поняття “індивідуальний стиль діяльності” (Є.О. Клімов, В.С. Мерлін, В.О. Толочек та ін.). Психологи виділяють різні когнітивні стилі та їх параметри; основою для їх типології є особливості сприймання, утворення понять, класифікації, прийняття рішення або проблемного мислення.

Метою нашого дослідження було порівняння особливостей стильових характеристик інтелектуальної діяльності, а саме, когнітивних стилів “полезалежність-полenezалежність” та “імпульсивність-рефлексивність”, студентів інженерно-технічного факультету та факультету фізичного виховання і спорту університету.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз когнітивних стилів виявив обумовленість когнітивних стилів ментальними репрезентаціями (як саме організується ментальний образ ситуації); особливістю організації ментального досвіду, завдяки якому людина здатна створювати більш-менш об'єктивні ментальні репрезентації (сформованість механізмів мимовільного інтелектуального контролю).

Холодна вважає, що мимовільний і

довільний інтелектуальний контроль, метакогнітивна обізнаність та відкрита пізнавальна позиція є ментальними структурами, які створюють метакогнітивний досвід, що визначає індивідуальну своєрідність розуму у вигляді індивідуальних пізнавальних стилів [5,с.226]. Когнітивні стилі, на думку М. Холодної, це особливий тип інтелектуальних здібностей у порівнянні з традиційними інтелектуальними здібностями, що вимірюються за допомогою психометричних тестів інтелекту. Когнітивні стилі, характеризують індивідуальні відмінності у способах сприймання, аналізу, категоризації та інтерпретації картини світу.

Таким чином, природа когнітивних стилів представлена двома аспектами інтелектуальної діяльності. По-перше, це своєрідність ментальних репрезентацій реальності; по-друге, можливість регуляції інтелектуальної активності.

Якщо традиційно інтелектуальні здібності розглядаються як індикатори сформованості психічних механізмів, що відповідають за правильність і точність процесу переробки інформації, то когнітивні стилі — це індикатори сформованості психічних механізмів, що відповідають за керування процесом переробки інформації. Трактуючи таким чином когнітивні стилі, їх варто розглядати як метакогнітивні здібності, прояв яких обумовлений особливостями організації ментального досвіду людини. Трирівнева організація досвіду включає в себе: когнітивний досвід, метакогнітивний досвід, інтенціональний досвід. Когнітивний досвід забезпечує оперативну переробку поточної інформації на різних рівнях пізнавального відображення. Метакогнітивний досвід здійснює контроль за станом індивідуальних інтелектуальних ресурсів та корекцію процесу інтелектуальної діяльності. Іntenціональний досвід приймає участь у формуванні суб'єктивних критеріїв вибору певної предметної сфери, напряму пошуку рішення та схильності відносно деяких джерел інформації [там само].

Розглянемо деякі когнітивні стилі з цієї позиції. Полезалежність-полenezалежність. Поняття диференційованості поля ввів в обіг Г. Віткін та визначив її як біполярну якість особистості в межах полезалежності(ПЗ) та полenezалежності(ПНЗ)[10]. Тенденція контролювати вплив зорового поля за рахунок опертя на внутрішній досвід та легко виокремлювати частину зі складної фігури отримала назву полenezалежності, а тенденція покладатися на зовнішнє видиме поле та зазнавати труднощі при виокремленні частин цілого — полезалежністю. Швидке виявлення простої фігури в складній характеризує полenezалежний стиль, повільне — полезалежний. Полenezалежність проявляється в аналітичності пізнавальних образів: схильності деталізувати та диференціювати свої пізнавальні враження. Полenezалежним притаманна тенденція структурувати та організовувати семантичний матеріал: представники цього полюсу краще структурують текст, їх конспекти відзначаються чіткістю[8]. Полenezалежні легко звільняються від тиску зовнішніх взаємозв'язків, сприймають та переробляють стимули незалежно від контексту, тобто здатні швидко та надійно перцептивно ізолювати фігуру від фону. В дослідженнях К. Якерта і Р. Бугнера було виявлено вплив вираженого стилю полезалежності та полenezалежності на процес навчання. Особливо це стосується завдань, пов'язаних із сприйманням[2,с.98]. К. Клаус вважає, що на ранніх стадіях онтогенезу цей стиль бере участь в структуруванні внутрішніх репрезентацій зорових вражень. Це може бути важливим для індивідуального впорядкування отриманого чуттєвого досвіду, його семантичної обробки та використанні в мисленнєвій діяльності, отже й для духовного розвитку дитини в цілому[там само,с.100]. Цей когнітивний стиль здійснює значний вплив на поведінку людини у сфері спілкування. У дослідженнях Г. Віткіна та Д. Гудінафа виявлено, що полenezалежність

лежні індивіди переважно знаходяться на більшій дистанції від співрозмовника, демонструють меншу схильність до розкриття своїх почуттів та рис характеру в спілкуванні; проявляють меншу чутливість до різного роду соціальних натяків та гіршу пам'ять на обличчя[9].

Полезалежні індивіди різних вікових категорій частіше встановлюють контакти та спілкуються. Серед спортсменів, які займаються груповими видами спорту (хокеєм, футболом, баскетболом), більше полезалежних, ніж серед тих, хто займається індивідуальними видами (гімнастикою, плаванням тощо)[7].

Таким чином, джерелом відмінностей в ПЗ\ПНЗ стилі є когнітивні структури ментального досвіду (інтегрованість словесно-мовного та сенсорно-перцептивного способів кодування інформації та сформованість когнітивних схем), і також його метакогнітивні структури (мимовільний інтелектуальний контроль).

Імпульсивність — рефлексивність. Поняття "імпульсивність — рефлексивність" запропонував Дж. Каган для диференціації індивідуальних відмінностей поведінки при вирішенні завдань. Однак у його методиці "Порівняння схожих малюнків" поряд з показником "швидкість першої відповіді" враховувався ще один показник — "кількість помилок". В результаті полюс імпульсивності виявився "розщепленим" на два субполюси, на одному з яких знаходилися швидкі\неточні та швидкі\точні. Полюс рефлексивності аналогічно представлений двома субполюсами — повільні\точні та повільні\неточні. Більшість авторів визнають, що відмінності між рефлексивними та імпульсивними досліджуваними полягають у характері побудови образу ситуації з точки зору об'єму та ретельності аналізу інформації, яку індивід збирає до прийняття рішення. Когнітивний стиль "імпульсивність — рефлексивність" проявляється у схильності приймати рішення швидко чи повільно в умовах невизначеності, коли виникає

необхідність здійснити правильний вибір з деякої кількості альтернатив. Імпульсивний індивід, не задумовуючись, відповідає на зовнішні подразники, легко схиляється на користь тієї чи іншої гіпотези, не враховуючи ступінь її правдоподібності, діє не розмірковуючи та приймає необдумані рішення. При вирішенні мисленнєвих завдань імпульсивна поведінка призводить в середньому до менших затрат часу та більшої частоти помилок, ніж рефлексивна стратегія. Рефлексивні індивіди витрачають більше часу не стільки на оцінку власних гіпотез, скільки на збір інформації в процесі побудови ментальної репрезентації ситуації.

Таким чином, чим вище рівень сформованості понятійних структур та багатший понятійний досвід, тим у більшій ступені інтелектуальна поведінка ближча до полюсу рефлексивності, тим більш сповільненими виявляються всі індивідуальні інтелектуальні реакції, починаючи від сенсомоторних і закінчуючи процесами прийняття рішень.

Методика дослідження та отримані результати. У нашому дослідженні ми зробили спробу порівняти та проаналізувати особливості когнітивних стилів "полезалежність-полenezалежність" та "імпульсивність рефлексивність" студентів різних спеціальностей університету.

Для діагностики стильових властивостей інтелекту були використані наступні психодіагностичні методики;

Методика "Включені фігури" К. Готтшальдта для вимірювання когнітивного стилю "полезалежність-полenezалежність". Показники: загальний час виконання всіх завдань(у хв.); загальна кількість помилок; відношення кількості правильних відповідей до часу виконання тесту як продуктивність (індекс ПЗ/ПНЗ); інтегральний показник тесту(сума часу виконання і подвоєної суми числа помилок та пропусків).

Методика "Порівняння подібних малюнків" Дж. Кагана для визначення

когнітивного стилю “імпульсивність-рефлексивність”. Показники: середній час першої відповіді (у сек.); загальна кількість помилок.

У дослідженні взяли участь студенти університету спеціальності “комп’ютерні системи і мережі” (інженерно-технічний факультет) та спеціальності “здоров’я людини” (факультет фізичного виховання і спорту). Вибірка складає 52 особи.

Середні значення показників когнітивних стилів “полезалежність-полenezалежність” та “імпульсивність-рефлексивність” студентів інженерно-технічного факультету (ІТФ) та факультету фізичного виховання і спорту (ФФВіС) наведені у табл.1.

У двох групах студентів різних спеціальностей значущі відмінності спостерігаються за показниками когнітивного стилю “полезалежність-по-

Таблиця 1.

Середні значення показників когнітивних стилів “полезалежність-полenezалежність” та “імпульсивність-рефлексивність” у студентів інженерно-технічного факультету (ІТФ) та факультету фізичного виховання і спорту (ФФВіС)

Факультет	Полезалежність / полenezалежність				Імпульсивність / рефлексивність	
	ІП	Кількість помилок	Час (хв.)	Іпз / ппз	Кількість помилок	Час (хв.)
ІТФ	26,7	8,85	9,03	2,58	5,85	4,32
ФФВіС	34	13,4	7,18	2,52	6,58	4,04

лезалежність”: середньою кількістю помилок (13,4 і 8,9 відповідно) та середнім часом виконання тесту (7,2 і 9 відповідно), а також середньою величиною інтегрального показника тесту (34 і 26,7 відповідно). Отже, студенти інженерно-технічного факультету, витративши більше часу, значимо менше допустили помилок, ніж студенти факультету ФВіС, які виконали тест швидше.

У групі студентів інженерно-технічного факультету за індексом ПЗ/ПНЗ (продуктивність як відношення кіль-

кості правильних відповідей до часу виконання тесту) виділено полenezалежних студентів – 43% та полезалежних студентів – 57% від загальної кількості студентів.

У групі студентів факультету ФВіС за індексом ПЗ/ПНЗ виділено полenezалежних студентів – 46% та полезалежних студентів – 54% від загальної кількості студентів (рис.1).

За характеристиками когнітивного темпу студенти інженерно-технічного факультету незначимо відрізняються від групи студентів факультету ФВіС

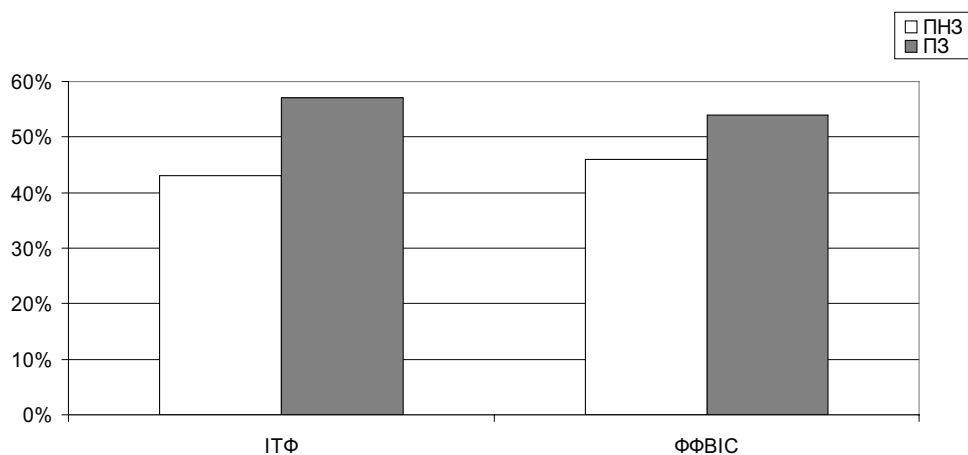

Рис.1. Співвідношення студентів, які належать до різних стильових підгруп когнітивного стилю “полезалежність-полenezалежність” ІТФ та ФФВіС за методикою К.Готтшальдта.

(4,32 і 4,04 відповідно), але зробили меншу кількість помилок (5,85 і 6,58 відповідно).

Студенти інженерно-технічного факультету відносяться в основному до імпульсивних (50 %) та рефлексивних (29 %) , повільних/неточних та швидких/точних виявлено однакову кількість (10,5 % та 10,5 % відповідно).

Серед студентів факультету ФВіС майже однаково представлені імпульсивні (38 %) та рефлексивні (33 %)(відмінність незначуща); швидких/точних більше, ніж повільних/неточних (17 % і 12 % відповідно) (рис.2).

Висновки. Індивідуально-своєрідні способи переробки інформації, або когнітивні стилі, пов'язані зі сформо-

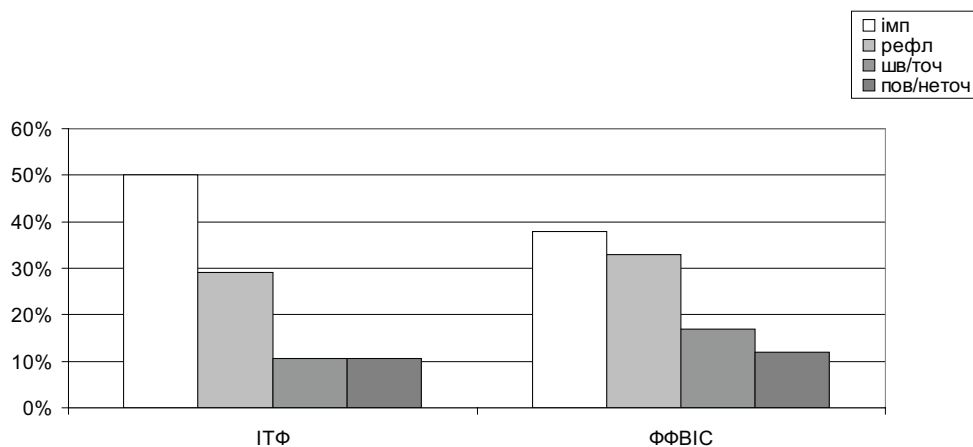

Рис.2. Співвідношення студентів, які належать до різних стильових підгруп когнітивного стилю “імпульсивність-рефлексивність” за методикою Дж.Кагана.

ваністю механізму мимовільного інтелектуального контролю. Когнітивні стилі як метакогнітивні здібності характеризують здібність до побудови об'єктивних ментальних репрезентацій реальності та здатність до саморегуляції власних афективних станів.

Діагностика когнітивних стилів студентів різних спеціальностей виявила, що полезалежних студентів більше в групах, ніж полenezалежних. Однак, досліджувані студенти ІТФ, витративши більше часу, значимо менше допустили помилок, ніж студенти ФФВіС, які виконали тест швидше (за методикою Готтшальдта).

За характеристиками когнітивного темпу в обидвох групах виявлені 4 субполуси: швидкі\точні, швидкі\неточні, повільні\точні, повільні\неточні. Але розподіл їх в групах відрізняється. У групі студентів ІТФ домінує

імпульсивний стиль (50%). У вибірці студентів ФФВіС рефлексивна та імпульсивна стратегія представлена майже однаково (відмінність незначуща) — 33 % і 38 % відповідно. Студенти, які відносяться до швидких/точних і повільних/неточних складають 1/5 вибірки в групі ІТФ та 1/3 вибірки в групі ФФВіС.

Оскільки когнітивні стилі пов'язані з широким спектром особистісних рис та особливостей соціальної поведінки, їх діагностика та подальше вивчення відкриває можливості для формування та зміни особистості, студента зокрема. Когнітивні стилі адаптують пізнавальні можливості людини до вимог її актуального середовища, що особливо важливо для професійного навчання студентів в умовах нестабільності та трансформацій в усіх сферах життя суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. — М. : Издательство "Наука", 1977. — 379 с.
2. Клаус Г. Введение в дифференциальную психологию учения / Гюнтер Клаус ; [пер. с нем. под ред. И.В. Равич-Щербо]. — М. : Педагогика, 1987. — 176с.
3. Когнитивная психология / под ред. В.Н. Дружинина, Д.В. Ушакова. — М. : ПЭРСЭ, 2002. — 480 с.
4. Холодная М. А. Психологический статус когнитивных стилей: предпочтения или "другие" способности? / М.А. Холодная // Психологический журнал, 1996. — Т. 17, № 1. — С. 61-69.
5. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М.А. Холодная. — [2-е изд.]. — СПб. : Питер, 2004. — 384 с.
6. Шкуратова И.П. Когнитивный стиль как фактор успешности обучения и общения в учебной сфере / И.П. Шкуратова // Личность в деятельности и общении. — Ростов-на-Дону, 1997. — С. 115-128.
7. Шкуратова И.П. Когнитивный стиль и общение / И.П. Шкуратова. — Ростов н/Д : Изд-во Ростовского педагогического университета, 1994. — 156 с.
8. Шкуратова И.П. Полезависимость-полenezависимость как детерминанта индивидуально-стилевых особенностей педагогического общения / И.П. Шкуратова, Л.И.Габдулина // Психологический вестник. — Вып.3. — Ростов н/Д : Издательство РГУ, 1998. — С. 226-235.
9. Witkin H.A., Goodenough D.R. Field dependence and interpersonal behavior // Psychol. Bulletin, 1977. — Vol.84.661-689.
10. Witkin H., Goodenough D. Cognitive styles: Essence and Origins. Field dependence and field independence. — N.Y., 1982.